

Prof. Dr. Mustafa Özkan - Yrd. Doç. Dr. Veysi Sevinçli,
***Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 3F Yayınları, İstanbul 2008,**
279 s.

İnsanoğlu düşünme, akıl etme ve içinden geçenleri ifade etme duyularına sahip olması yönüyle evrendeki diğer varlıklara üstünlük sağlar. Onun bu üstünlüğünün dışa yansıyan en mükemmel şekli ise konuşmadır. Gerçi insan dışındaki diğer canlılar da değişik yollarla birbirleriyle iletişim kurabilmektedir; fakat en mükemmel anlaşmayı ancak insanlar yapabilmektedir.

İnsanlar birbirleriyle iletişim kurmak için meramlarını, isteklerini, düşüncelerini, acılarını, sevinçlerini vs. ifade etmek zorundadırlar. İşte bu ifade edişe *anlatım* adı verilir. Anlatım sözle veya yazıyla yapılabilir. Bunun yanında beden dili dediğimiz davranışlar da bir anlatım biçimidir.

Sözlü veya yazılı, sağlıklı bir anlatımın yapılabilmesi, düşüncelerin ifade edilebilmesi için *dil* denen aracın kullanılması gereklidir. İnsanlar asırlar içinde düşüncelerini belirli kalıplarla ifade etmeye başlamışlar ve cümleler kurmak yoluyla anlaşagelmişlerdir.

Söz dizimi sağlıklı ve düzgün bir cümle kurmanın yollarını araştıran ve bunun kurallarını ortaya koyan bir dil bilgisi alanıdır. “Bir dilde düşünce ve duyguların tam olarak anlatılabilmesi için gramer kurallarına uygun olarak dizilen kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbiriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalı”¹ söz dizimi olarak anılmaktadır. Kelime grupları ise söz diziminin temel konusu olan “cümle”yi oluşturan bir yapıdır. Bu sebeple kelime grupları konusu da söz dizimi incelemelerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli'nin birlikte hazırladıkları *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* isimli kitap Türkiye Türkçesinin kelime gruplarını ve cümle bilgisi özelliklerini inceleyen yeni bir çalışmadır.

Önsöz (s. 9-10) ile başlayan çalışma giriş ve onu izleyen dört ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde (s. 11-16) *anlatım* kavramından bahsedilmiş; kelimelerin gruplanması, kelime gruplarında sıralama esasları, kelime gruplarının yapıları ve özellikleri ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

¹ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 55.

“**Belirtme Grupları**” başlığını taşıyan Birinci Bölüm’de (s. 17-90) kavramları, nesnelere veya hareketleri daha yakından belirtmeye yarayan ve bir yargı taşımadıkları için tek başlarına anlatım da sayılmayan *kelime grupları* bütün türleri ve işlevleri ile ele alınmıştır. On beş² üst başlıkta ele alınan toplam yirmi üç kelime grubu şunlardır: *isim tamlaması ve iyelik grubu, sıfat tamlaması, birleşik isim grubu, tekrar grubu (ikileme), aitlik grubu, edat grubu, unvan grubu, birleşik fiil grubu, isim-fiil grubu, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, sayı grubu, ünlem grubu, bağlama grubu, kısaltma grupları (yönelme grubu, bulunma grubu, uzaklaşma grubu, isnat grubu, yükleme grubu, vasıta grubu, ilgi grubu, eşitlik grubu, kısaltma/isim gruplarının tersi görünüşünde olan kelime grupları).*

Her kelime grubu ayrı ayrı ele alınarak sınıflandırılmış, bunların yapıları ve cümledeki kullanılışları edebî metinlerden seçilmiş örneklerle genişçe değerlendirilmiştir.

Bu bölümde “isim tamlaması ve iyelik grubu” aynı başlık altında ele alınmış, fakat *iyelik grubunun* ayrıca bir tanımı verilmeyerek iki yapı da *isim tamlaması* olarak kabul edilmiştir (s. 17-29). Buna karşılık, dördüncü bölümdeki çözümlenmelerde ise *iyelik grubu* ile *isim tamlaması* arasında bir fark gözetilmiştir (*gözlerin, kalbimiz, çocukluğum* → *iyelik grubu*; *ergen yastığı, Balkan şehirleri, mutfağın loşluğu* → *isim tamlaması*).

Yine bu bölümde “kısaltma / isim gruplarının tersi görünüşünde olan kelime grupları” başlığı altında incelenmiş olan *baş başa, omuz omuza, alt alta; baştan başa, derinden derine, gündən güne; ucu ucuna, günü gününe, boşu boşuna* gibi yapılar “hâl ekleriyle kurulan tekrarlar” başlığıyla Tekrar Grupları bölümüne de alınabilirdi. Nitekim adı geçen yerde “*yalın ya da çekim eki almış bir isimle, yine çekim ekli bir başka ismin yan yana gelmesiyle oluşmuş, bir tür ikileme sayılabilecek gruplar da vardır (s. 89-90)*” denilerek bu örneklerin adresi gösterilmiştir.

“**Yargı Grupları / Cümle**” başlıklı İkinci Bölüm’de (s. 91-26) bir düşünceyi, bir duyguyu, bir hareketi, bir olayı, bir isteği tam bir hüküm hâlinde ifade eden kelime veya kelime dizileri olan yargı grupları yani cümleler ele alınmış; özellikle de cümleyi meydana getiren unsurlar (*yüklem, özne/fail, nesne, zarf, yer tamlayıcısı, cümle dışı unsur*) konu edilmiştir. Çeşitli edebî eserlerden seçilmiş metinlerle her unsurun kullanılışına ayrıntılı örnekler verilmiştir.

² Kitapta kelime grupları numaralandırılıp sıralanırken bir kayma olmuştur. “Bağlama Grupları”na XIV numara verildikten sonra, onu takip eden bölümdeki “Kısaltma Grupları”na sehven XVII numara verilmiştir.

“Cümle Çeşitleri” başlıklı Üçüncü Bölüm’de (s. 127-180) cümleler yüklemlerine, anlamlarına, yüklem yerine göre ve yapılarına göre olmak üzere dört ana bölümde sınıflandırılmıştır.

Cümle sınıflandırmaları daha önce çeşitli dil bilginlerince yapılan tasniflerden farklı olarak hayli geniş tutulmuştur. Söz gelişi, yüklemlerine göre cümleler *isim cümlesi* ve *fiil cümlesi* olarak incelendikten sonra *fiil cümlesi* kendi içinde de gruplara ayrılmıştır: *basit fiillerle kurulan fiil cümleleri, birleşik fiillerle kurulan fiil cümleleri, birleşik zamanlı fiillerle kurulan fiil cümleleri, geçişli fiillerle kurulan fiil cümleleri, geçişsiz fiillerle kurulan fiil cümleleri, etken çatılı fiillerle kurulan fiil cümleleri, edilgen çatılı fiillerle kurulan fiil cümleleri, ettirgen çatılı fiillerle kurulan fiil cümleleri, işteş çatılı fiillerle kurulan fiil cümleleri, dönüşlü çatılı fiillerle kurulan fiil cümleleri*. Yine, genellikle “olumlu” ve “olumsuz cümle” şeklinde sınıflandırılan *anlamına göre cümleler*, çalışmada daha ayrıntılı tasnif edilmiştir: *olumlu cümle (olumlu isim cümlesi, olumlu fiil cümlesi), olumsuz cümle (olumsuz isim cümlesi, olumsuz fiil cümlesi), soru cümlesi (soru ekiyle yapılanlar, soru sıfatıyla kurulanlar, soru zamiriyle kurulanlar, soru zarfıyla kurulanlar, soru edatıyla kurulanlar), emir cümlesi, ünlem cümlesi*.

Çalışmada, söz diziminin tartışmalı konularında bir tavır da sergilenmektedir. Söz gelişi, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiille kurulan ve kimi dil bilginlerince *girişik birleşik cümle* olarak adlandırılan cümleler, “fiilimsi ile biten yardımcı cümleler cümlede tek bir kelime gibi işlem gördükleri ve tam bir yargı bildirmedikleri için” *basit cümle* olarak nitelendirilmiştir [(s. 168). Ancak bu ifadeye karşılık, ilgili bölümde “d) Girişik Cümle” başlığı atılarak örnek cümleler de verilmiştir. Kanaatimizce bu bölüm kaldırılmalı ve fakat ihtiyaç duyulursa dipnotta konuya ilişkin açıklamalar yapılmalıdır]. *Ki’li cümleler* “bağlı” değil, *birleşik cümle* olarak kabul edilmiştir (s. 165). Hakeza söz dizimi alanında tam bir terim kargaşası yaşanmasına rağmen, bu kitapta yaygın, kabul görmüş terimler kullanılmıştır: *fiil, sıfat, edat, sıfat-fiil, zarf-fiil, yönelme grubu, yükleme grubu, isnat grubu* gibi.

Bu bölümde *sıralı cümle* bahsinde ifade edilen bir görüş, “bağlı cümle” ile “sıralı cümle” arasında bir karışıklığa yol açmaktadır: “Bağımlı veya bağımsız sıralı cümleler arasındaki bağlantı bazen bağlaçlarla da (ve, veya, da, ama, fakat, lâkin, meğer, halbuki, çünkü, yoksa, hem, ne var ki, bununla birlikte, yani vb.) sağlanır. Örnek: Salih Bey geçti gitti, **ama** bu ‘feminist’ sözü kafama takıldı. (s. 170).” İki cümleyi birbirine eşit işlev ve anlamla bağlayan ve bağlacıyla bir araya gelmiş *bağlı cümleler* bir bakıma *sıralı cümle* olarak kabul edilebilirse de, iki cümle arasında sebep, sonuç, benzerlik, üsteleme gibi anlam ilişkileri kuran *ama, fakat, lâkin, çünkü, yoksa* gibi bağlaçlarla birbirine

bağlanmış cümleleri *sıralı* değil *bağlı cümle* olarak kabul etmek daha doğrudur. Nitekim çalışmada *bağlı cümle* yapısı da ele alınmış ve genişçe incelenmiştir (s. 175-177).

“**Cümle Çözümlenmeleri**” başlıklı Dördüncü Bölüm’de (s. 181-274) değişik yazarlardan seçilen örneklerin cümle çözümlenmeleri yapılmıştır. Otuz altı adet örnekten 30’u manzum, 6’sı ise mensur örneklerdir. Örnek metinlerin çoğunun şiir örneklerinden seçilmesinin sebebi de, verilen bilgilerin akılda daha kalıcı olmasını sağlamak şeklinde izah edilmiştir (Yeni baskılarda kitaba mensur cümle çözümlenmeleri de ilave edilirse çalışma daha da zenginleşecektir). Her örnekte önce cümle öğeleri gösterilmiş, daha sonra kelime grupları büyükten küçüğe tespit edilmiş, bununla da yetinilmeyerek örneklerdeki kelimeler de yapıları bakımından tahlil edilmiştir.

Kelime tahlillerinde gerekli etimolojik, fonetik ve morfolojik açıklamalar da yapılmış, böylece okuyucunun birden fazla alana ait bilgilere kolayca ulaşması sağlanmıştır [*nereden* < (ne + ara) - den, *gözlerin* < (kö - z) - ler - i - n, *isterse* < (iz-de-) - r - se, *kucaklarına* < (kuç - ak) - lar - ı - n - a, *kayırır* < (kayır- < kayur- < kaygur- < kadgur-) - ır, *çerçeveledi* < (Far. çâr + çûbe) - le - di, *parçalanır* < (Far. pâre + çe) - la - n - ır, *yiyecek* < ye - y - ecek (e > i ünlü daralması / -ecek sıfat-fiil eki kalıcı isim yapmıştır)]. Burada eksikliği hissedilen tek nokta, tahlillerde -l- , -n- ve -ş- fiilden fiil yapma eklerinin “dönüştürülme, edilgenlik, işteşlik” gibi işlevlerinin yazılmamasıdır.

Bu bölümde, bazı cümle tahlillerinden önce (*mesela 3, 4 ve 7 numaralı örnekler*) cümlelerin yapı bakımından izahları da yapılmıştır. Ancak bütün cümle tahlillerinde bu bilgiler sistemli olarak verilmemiştir. Ayrıca örnek cümleler, yüklem türü, yeri ve anlamları bakımından da tahlil edilmemiştir. Bu bilgiler de Cümle Çeşitleri bölümündeki bilgileri tamamlayıcı ve pekiştirici bir uygulama olarak bütün örneklerde verilebilirdi.

Çalışma “**Kaynaklar**” (s. 275-279) ile sona ermektedir.

Sonuç olarak; Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli’nin hazırladıkları bu kitap, sistematikleşmesiyle, konulara bakış açısıyla, terimler ve sınıflandırma bakımından tuttuğu yolla Türkçe söz dizimi alanında kendine iyi bir yer edinecek; üniversitelerin çeşitli bölümlerinde okutulan Söz Dizimi, Cümle Bilgisi, Kelime Grupları gibi derslerde kendisinden yararlanan değerli bir kaynak olacaktır.

Enfel DOĞAN